

УДК 37.091.33

Наталія Коломієць

**ОСОБЛИВОСТІ ВПРОВАДЖЕННЯ
ІНТЕРАКТИВНИХ МЕТОДІВ В ОСВІТНІЙ ПРОЦЕС:
МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ДЛЯ ВЧИТЕЛІВ
ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ**

У статті розкрито актуальність та особливості впровадження в освітній процес початкової школи інтерактивних методів. Підкреслюється, що рівень готовності вчителя до організації освітнього процесу з використанням інтерактивних методів визначається насамперед його вміннями результативно застосовувати в освітньому процесі досвід дітей, враховувати їхній інтерес до оточуючих, прагнення до спілкування, що тісно поєднуються з вміннями оптимально добирати та застосовувати такі методи, підводити дітей до усвідомлення необхідності виконання спільних дій, залучення до співробітництва з метою виконання спільного завдання.

Автором дослідження на основних положеннях синергетичного підходу, сформульовано низку правил-рекомендацій, дотримання яких забезпечить ефективну взаємодію учителя та учня, створить позитивні умови для впровадження в освітній процес інтерактивних методів.

Ключові слова: *вчитель початкової школи, молодші школярі, інтерактивні методи, інтерактивне навчання, активні методи, пасивні методи, парні і групові форми роботи, синергетичний підхід.*

The article deals with the relevance and peculiarities of the interactive methods introduction to the educational process of elementary school. It is pointed out that the interactive methods activate children, give them, being the subjects of the educational process, the opportunity to achieve positive learning outcomes in the conditions of positive interdependence; contribute to the formation of a creative potential, providing assimilation of knowledge which the child opens and acquires together with the team where he/she works. In addition, attention is paid to the fact that when selecting material for the implementation of interactive methods it is necessary: to take into account the age-specific features of cognitive processes and the communication of elementary school children; to provide a gradual complication of the material for the improvement of speech skills and the formation of a positive relationship experience; to take into account the factor of the limited time of the lesson.

It is emphasized that the level of teacher's readiness to organize the educational process using interactive methods is determined primarily by his/her skills to effectively apply the experience of children in the educational

process, to take into account their interest in others, the desire for communication, which is closely connected with the skills to optimally choose and apply such methods, bring up children to the awareness of the need for joint action, involvement in cooperation in order to fulfill a common task.

On the basis of the main provisions of the synergetic approach, the author has defined a number of rules and recommendations, which implementation will ensure the effective interaction between a teacher and a pupil, will create positive conditions for the interactive methods implementation in the educational process. The nature of the synergetic approach to learning is seen in the fact that the educational activity as a joint activity of a teacher and a pupil is not a statement of ready knowledge. This is a nonlinear situation of an open dialogue, direct and feedback link, a solidaristic educational nature, which comes to the one self-consistent tempo as a result of solving problem situations.

Keywords: *elementary school teacher, junior schoolchildren, interactive methods, interactive learning, active methods, passive methods, pair and group forms of work, the synergetic approach.*

Сучасний етап розвитку українського суспільства характеризується глибокими соціально-економічними перетвореннями, коли від людини вимагаються не тільки знання і вміння, а й розвинені особистісні якості, які давали б їй змогу активно долучатися до творчої діяльності.

Це передбачає перебудову процесу навчання, кінцевою метою якого має стати максимальне розкриття індивідуальних можливостей та самоактуалізація особистості кожного школяра. В освітніх документах акцент ставиться на розвиток інноваційних освітніх технологій в навчальному процесі з метою забезпечення переходу освіти на нову, особистісно-орієнтовану парадигму. Визначальною рисою особистісно-орієнтованого навчання є взаєморозуміння, взаємодія, творча співпраця вчителя та учнів, викладача й студентів. Вивченням теоретичних та дидактичних питань цього напрямку займаються дослідники М. Башмаков, Г. Бермус, І. Бех, П. Гусак, М. Кларін, Н. Протасова, О. Савченко, Г. Селевко, М. Скрипник та ін.

За результатами досліджень оптимальним для розвитку особистості є діалогічне педагогічне середовище, в якому особистість визнається цінною, вільною і шанованою. Освітній процес у контексті діалогу – це активна взаємодія та спілкування його учасників, тобто інтеракція, що здійснюється за допомогою відповідних методів.

Мета нашого дослідження полягає в науково-теоретичному обґрунтуванні та практичній розробці методичних рекомендацій для вчителів початкової школи щодо впровадження в освітній процес інтерактивних методів.

Сучасні вимоги до підвищення ефективності навчальної діяльності опосередковують необхідність постійного вдосконалення не лише її

змісту, а й форм та методів реалізації. Основна увага при цьому має надаватися тим із них, які забезпечують максимальну активність учнів, переведення їх в позицію активних суб'єктів освітнього процесу.

Вагомі потенції в цьому аспекті закладені в інтерактивних методах навчання, які втілюються через навчальне співробітництво, взаємодію, що надає кожному учневі емоційну й змістову підтримку, можливість самоствердження, самовипробування, сприяє набуттю ним досвіду виконання рефлексивних функцій, формує позитивну навчальну мотивацію, створює передумови, необхідні для загального розвитку дитини молодшого шкільного віку.

Надання вчителями переваги пасивним методам навчання призводить до формування пасивної особистості. Застосування вчителями у своїй практиці активних методів навчання орієнтує педагога на організацію активної навчальної діяльності учнів, ігноруючи необхідність та важливість створення позитивних міжособистісних стосунків як між педагогом та учнями, так і безпосередньо між учнями. Увага педагога лише на управлінні навчальною діяльністю не сприяє стимуляції мотивації учіння, створенню сприятливих морально-психологічних умов для активного учіння. Натомість, інтерактивні методи активізують дитину, дають їй змогу як суб'єкту освітнього процесу в умовах позитивної взаємозалежності досягти позитивних навчальних результатів, сприяють формуванню в неї широких творчих можливостей, забезпечуючи засвоєння знань, які вона відкриває і набуває разом із колективом в якому працює. Складність навчання побудованого на міжособистісній взаємодії полягає у необхідності учневі одночасно і засвоювати нову інформацію, і навчатися працювати в колективі.

З метою результативності організації процесу навчання молодших школярів ми пропонуємо вчителям-практикам ввести до свого традиційного арсеналу методів й інтерактивні їх різновиди. Для запобігання можливих труднощів у застосуванні інтерактивних методів, ми пропонуємо дотримуватись і орієнтуватись на нижче викладені рекомендації.

Для інтерактивного навчання слід добирати такі види діяльності, які давали б дітям змогу виявляти ініціативність, самостійність, розумове напруження, винахідливість, творчість. Оптимальним у цьому аспекті є створення діалогічного педагогічного середовища, в якому особистість визначається цінною, вільною, шанованою. Залучаючись до такого середовища, вона має змогу одержати поради, підтримку, консультацію, винайти шляхи оптимальної організації власної навчальної діяльності. Перспективність та реальність діалогічного середовища підтверджується класиками психології Л. С. Виготським, Ж. Піаже, Дж. Брунером, які розглядають оволодіння мовою як засобом, що організує поведінку учня.

Зважаючи на психофізіологічні особливості молодших школярів, матеріал, що опрацьовується на уроці за допомогою інтерактивних методів

навчання, необхідно насичувати змістом, який містить елементи незвичності, загадковості; завдання мають носити творчий характер, що сприятиме розвитку в учнів глибокого і стійкого інтересу до спілкування, діяльності на засадах співробітництва, а, отже, позитивно впливатиме на формування в молодших школярів комунікативної компетенції.

Оскільки важливим напрямом сучасного початкового навчання є комунікативність, тому перевага має надаватися парним та груповим формам роботи. Педагогічно правильно організована, така робота сприяє розвитку в учнів здібності до спілкування, обміну знаннями, підвищенню мотивації до навчання, змінює міжособистісні відносини як між самими учнями, так і між учителем та учнем.

Залучення молодших школярів до парної і групової роботи створює передумови для їхнього вправлення в спілкуванні, вимові, налагодженні комунікативних стосунків з однокласниками. Організуючи таку роботу, необхідно пояснювати учням її мету, способи її досягнення.

Для підвищення ефективності парної і групової роботи слід розробити (бажано разом з учнями) правила її проведення та критерії оцінки досягнень (слід врахувати, що просоціальні навички молодших школярів знаходяться ще на стадії становлення, і допомога та поради з боку вчителя є вкрай необхідними). Такі правила мають бути функціональними й добре усвідомлюватися учнями, сприйматися як своєрідні «рушії» парної (групової) роботи. Правила можна розмістити на плакаті й періодично повторювати їх перед початком виконання завдання по групах. Наприклад, правила для парної роботи можуть мати такий вигляд:

1. Парна робота – це не час для розмов.
2. Якщо ви виконали завдання, а час ще залишився, можна помінятися ролями і виконати завдання повторно.
3. Якщо ви не завершили виконання завдання, а час уже вийшов, не слід боятися поганої оцінки.
4. При необхідності можна звернутися за допомогою до вчителя.
5. Після завершення роботи пари відповідатимуть перед класом.

Щоб парна робота була ефективною, учнів слід підготувати до її виконання. Можна надати модель ведення запропонованого діалогу, відтворивши його з одним із сильних учнів, дати завдання двом учням, які сидять у протилежних кінцях класу, голосно повторити завдання.

Робота має розпочинатися за командою вчителя, який, ходячи між рядами, здійснює контроль і при необхідності надає учням допомогу. Робота завершується, коли більшість учнів виконає завдання.

Звичайно, на початковому етапі, внаслідок недостатнього соціального досвіду, діти не відчують єдності при виконанні завдання. Проте, не слід забувати, що особливістю дітей молодшого шкільного віку є те, що вони, за сприятливих умов, досить швидко навчаються

підтримувати один одного в спробі засвоїти щось нове, виконати завдання, що надходить від значущого для них дорослого – вчителя. До того ж, замкнуті і сором'язливі діти або діти з неформальними навичками спілкування починають більш активно, усвідомлено й творчо працювати над серйозним питанням, якщо отримують допомогу з боку інших членів групи. Поступово навчившись «приєднуватись» один до одного, учні не тільки будуть краще працювати в групі, а й набуватимуть корисних навичок міжособистісного спілкування, взаємодії на засадах співробітництва і взаємодопомоги.

Під час групової діяльності учні вивільняються від помилкобоязні, спрацьовує ефект соціальної фасилітації, коли присутність інших посилює мотивацію кожної дитини, група перетворюється в суб'єкт освітнього процесу, коли кожний по черзі стає центром спілкування, задовольняючи таким чином свої потреби в статусі, престижі, повазі, увазі.

Враховуючи такі психофізіологічні особливості молодших школярів, як наочно-образне мислення, нестійка увага, розвинуте емоційно-чуттєве сприйняття світу, доцільно застосовувати нестандартні форми і методи групової роботи – ігрову діяльність, інсценізації, які супроводжуються яскравою, кольоровою наочністю.

При відборі матеріалу для реалізації інтерактивних методів необхідно: враховувати вікові особливості пізнавальних процесів і спілкування молодших школярів; забезпечувати поступове ускладнення матеріалу для вдосконалення мовленнєвих умінь та формування досвіду позитивних взаємовідносин; враховувати фактор обмеженості часу уроку.

Для здійснення такої діяльності вчитель має володіти професійною компетентністю, яка охоплює педагогічну майстерність, усвідомлення сутності інтерактивних методів, закономірності та особливості їх використання. «Впровадження комунікативної методики вимагає зміни не лише ролі педагога на уроці, а й глибинної вчительської психології та свідомості. Головна роль учителя – це фасилітатор, тобто людина, яка організовує та сприяє процесові навчання, допомагає учневі вчитися та виховує незалежного користувача мовою» [5].

Завдання вчителя полягає в тому, щоб у процесі навчання зробити учня своїм співробітником, зберегти за ним переживання почуття свободи вибору. Такий підхід заперечує прояви імперативності й авторитарності з боку педагога, підносячи, натомість, його налаштованість на підтримку розвитку особистості дитини, активізацію її природних потенційних можливостей та особистісних якостей. Ідеться не про усунення труднощів у процесі роботи, а про формування в молодших школярів умінь адекватної самооцінки, відчуття позитивного ставлення з боку значущого дорослого, яким є для них учитель. Взаємодія вчителя та учня на засадах співробітництва має надавати останньому можливість стати «відкривачем» нового, мати власну точку зору, відстоювати її.

Головне завдання вчителя полягає в тому, щоб привчати дітей у процесі кожного уроку до прояву гуманних стосунків, уваги до позиції співбесідника, турботи, стриманості тією мірою, на яку здатні діти молодшого шкільного віку; до використання прохання як єдиної форми вимоги, тобто традиційні поведінкові звички дітей повинні стати своєрідним відтворенням загальнолюдських норм поведінки. Дітей необхідно підводити до розуміння того, що лише за умови гуманної позиції (коли дитина з власної ініціативи охоче допомагає іншим, ділиться з ними, співчуває їм), вони можуть завоювати прихильність інших.

Рівень готовності вчителя до організації освітнього процесу з використанням інтерактивних методів визначається насамперед його вміннями результативно застосовувати в освітньому процесі досвід дітей, враховувати їхній інтерес до оточуючих, прагнення до спілкування, що тісно поєднуються з вміннями оптимально добирати та застосовувати такі методи, підводити дітей до усвідомлення необхідності виконання спільних дій, залучення до співробітництва з метою виконання спільного завдання.

Орієнтування в цьому плані лише на вузівську підготовку є безперспективним. Адже в сучасних умовах не уявляється можливим надати майбутньому вчителю такого обсягу знань, який забезпечував би йому належний рівень професійної компетентності упродовж усієї кар'єри. У зв'язку з цим не можемо не погодитися з думкою Н. Г. Протасової про те, що нині для підтримки професійної майстерності вчителям «необхідно постійно інтенсивно поповнювати свої знання, періодично брати участь у різних формах підвищення кваліфікації» [4, с. 44].

Водночас слід зважати на те, що ефективна організація різних форм підвищення кваліфікації буде недосконалою на основі традиційної парадигми освіти, яка ґрунтується на нормах класичної науки і розглядає систему як закриту, лінійну і фактично «прирікає однозначність шляхів її розвитку і заперечує природний саморозвиток системи» [4, с. 45]. Сьогодні їй на зміну приходить нова, базована на засадах нелінійності, саморозвитку та самоорганізації, що реалізується в руслі такого наукового напрямку, як синергетика.

Синергетика орієнтована на пошук «деяких універсальних законів еволюції і самоорганізації складних систем, законів еволюції відкритих неврівноважених систем будь-якої природи» [3]. Відповідно до синергетичного підходу, відкритими нелінійними системами виступають будь-які біологічні системи, а саме людина, суспільство та інші організаційні структури (наприклад, навчання, навчальна взаємодія та ін.), створені людиною.

Синергетичний підхід до людини створює умови для нового відкриття себе, повернення до самої себе, прояву та відкриття власних шляхів підтримання психічного та фізичного здоров'я, оптимістичного сприйняття дійсності, яке проявляється в «спробі зрозуміти принципи еволюції та коеволюції складних систем, розкритті причин еволюційних

кризисів, нестабільності та хаосу...» [2, с. 71].

Синергетичний підхід дає змогу визначити людину як полісистемну істоту, найважливішою особливістю якої є здатність до самоорганізації. Полісистемність людини зумовлюється її включеністю в різного роду системи об'єктивної реальності, а, отже, полісистемністю процесу її розвитку, що уособлюється судженнях, емоціях, діях.

Вивчення феномена самоорганізації в синергетиці проводять у межах живої та неживої природи. Система неживої природи називається самоорганізуючою, якщо вона без специфічного впливу ззовні здатна формувати макроскопічні простори, просторо-часові, часові або функціональні структури [1, с. 13].

Синергетичний підхід до живої природи, зокрема до особистості педагога, реалізується через аналіз ієрархій процесів самоорганізації, загальних тенденцій саморозвитку, дослідження передумов біфуркації (лат. – роздвоєння, тобто розділення чого-небудь на два напрямки), яка спричинює переосмислення ним свого особистісного й професійного становлення, створюючи на цій основі універсальні моделі власної самоорганізації в умовах сучасного інтенсивного реформування освітньої системи, насичення освітнього простору інноваційними педагогічними теоріями та технологіями. Однак велика кількість педагогічних досліджень, припущень, теорій не лише не гальмує становлення професійного світогляду особистості педагога, а навпаки – стимулює його професійну майстерність, спонукає до розвитку креативних якостей. Це відбувається тому, що «системи у стані несталості, здатні спонтанно організувати себе та розвиватися» [1, с. 14].

Таким чином, розвиток і збагачення професійної майстерності вчителя має здійснюватися на основі його власних сил, здібностей, можливостей і потреб, які стимулюють самоосвіту, саморозвиток і самореалізацію педагога.

Сутність синергетичного підходу до навчання вбачається в тому, що навчальна діяльність як спільна діяльність учителя та учня не є повідомленням готових знань. Це – «нелінійна ситуація відкритого діалогу, прямого і зворотного зв'язку, солідаристичної освітньої природи, що потрапляє внаслідок розв'язання проблемних ситуацій в один самоузгоджений темпосвіт. Це ситуація пробудження власних сил і здібностей того, хто навчається, ініціювання його на один з власних шляхів розвитку» [1].

Таким чином, ґрунтуючись на основних положеннях синергетичного підходу, можна сформулювати низку правил-рекомендацій, дотримання яких забезпечить ефективну взаємодію двох самоорганізуючих систем – учителя та учня, створить позитивні умови для впровадження в освітній процес інтерактивних методів.

1. Впровадження інтерактивних методів у зміст і процес навчальної діяльності молодших школярів має відбуватися поступово й обов'язково

передбачати підготовку учнів до роботи у взаємодії та співробітництві.

2. Парна і групова робота мають виконуватися за певними правилами, які розробляються спільно з учнями, що сприятиме кращому їх усвідомленню й прийняттю.

3. Навчальна діяльність, що реалізується за допомогою інтерактивних методів, має вибудовуватися за схемою «від простого – до більш складного» і базуватися на принципах посильності, доступності, свідомості, активності, комунікативності, співробітництва, домінуючої ролі вправ, урахування рідної мови.

4. Використання інтерактивних методів – це не самоціль, а засіб створення в класі атмосфери, яка найкраще сприяє взаємодії вчителя з учнями, учнів між собою, їхньому порозумінню і забезпечує досягнення високих результатів навчальної діяльності.

5. При доборі інтерактивних методів слід враховувати вікові особливості учнів, їхню підготовленість до інтерактиву, а також тему конкретного уроку, часові межі та завдання його окремих етапів.

6. Необхідно продумувати способи контролю процесу навчання, базованого на інтерактивних методах, визначати адекватні критерії оцінювання виконаної роботи.

7. Повсякчасного стимулювання потребує позитивна мотивація учнів до навчальної діяльності, насамперед тієї, що здійснюється за допомогою інтерактивних методів.

8. Належний рівень використання інтерактивних методів потребує постійного професійного самовдосконалення вчителя, його саморозвитку як нелінійної, самоорганізованої системи.

Щодо перспектив подальших розвідок у даному напрямку, то наукового вирішення потребують питання методичного забезпечення процесу підготовки студентів до впровадження інтерактивних методів у початковій школі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Велитченко Л. К. Психология педагогического взаимодействия: проблемы концептуализации: монография. Одесса: ЮНЦ АПН Украины, 2003. 222 с.
2. Калініна Л., Самойлюкевич І., Березенська Л. Технології формування іншомовної фонетичної компетенції учнів початкової школи. *Іноземні мови в навчальних закладах*. 2003. № 1. С. 92–103.
3. Кан-Калик В. А. Учителю о педагогическом общении: кн. для учит. М.: Просвещение, 1987. 190 с.
4. Протасова Н. Г. Теоретико-методичні основи функціонування системи післядипломної освіти педагогів в Україні: дис. ... доктора пед. наук: 13.00.01. К., 1999. 472 с.
5. Словарь психолога-практика / сост. С. Ю. Головин. [2-е изд., перераб. и доп.]. Мн.: Харвест, 2005. 976 с.